

Edim Bilimine Giriş

Kavram-Kuram-Uygulama

Engin YILMAZ

3. Baskı

Prof. Dr. Engin YILMAZ

EDİM BİLİMİNE GİRİŞ
Kavram-Kuram-Uygulama

ISBN 978-625-7052-32-0

DOI 10.14527/9786257052320

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**idir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Şubat 2020, Ankara

3. Baskı: Temmuz 2021, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Bektaş

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.

Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA

Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Edim bilimi (pragmatics), son yıllarda gelişen, derinleşen, zenginleşen bir dil bilimi alanıdır. Dünyadaki gelişmelere koşut olarak, Türkiye’de de edim bilimi ilgili çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye’de, üniversitelerin ilgili lisans bölümlerinde/programlarında ders olarak da okutulan edim bilimi ile ilgili çok sayıda kitap bölümü, lisansüstü tez, araştırma makalesi, bildiri hazırlanmıştır. Ancak, Neslihan Kansu-Yetkiner’in *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine* adlı kitabı hariç, doğrudan edim bilimi ilgili kitap düzeyinde bağımsız bir çalışma -bildiğim kadarıyla- henüz yoktur. İşte, elinizdeki kitabı hazırlamamın temel amacı, alanyazındaki bu boşluğun giderilmesine katkı sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, özellikle yabancı alanyazını tarayarak konunun kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturmaya çalıştım. Bu aşamadan sonra, edimbilimsel bakış açısıyla özellikli (spesifik) araştırmalar yaparak (yayımlanma aşamasında olan çalışmalarım; “*Kutadgu Bilig’e* Edimbilimsel Bakış: *Kutadgu Bilig’de* Nezaket Stratejileri”, “Türkçede İltifat Olgusuna Edimbilimsel Yaklaşım”) kitabın uygulamalı edim bilimi alanında da yararlı olmasını hedefledim.

Edim Bilimine Giriş’i; *Giriş, kavramsal çerçeve, kuramsal çerçeve, sonuç* olmak üzere toplam dört bölümden oluşturdum. *Kavramsal çerçeve* ve *kuramsal çerçeve* bölümlerinde, kuramsal bilgilerin yanında örnekler verme yoluna gittim. Kitabın sonuna, geniş ve güncel bir *Kaynakça* bölümü ekledim. Yabancı alanyazında bazı kaynaklarda tespit ettiğim “bilgi yapısı” (information structure) başlıklı bir bölüme, konunun bilgi kuramını (epistemoloji) doğrudan ilgilendirmesi dolayısıyla, yer vermemeyi tercih ettim.

Uzun ve yoğun bir çalışma döneminin ürünü olan **Edim Bilimine Giriş**’in, Edim bilimi alanında öncü bir çalışma olmasını umut ediyorum. Kitabın, üniversitelerin ilgili bölüm/program öğrencilerine, araştırmacılara ve uzmanlara yararlı olmasını diliyorum.

Yayın sürecinde gösterdiği destek ve kolaylıktan dolayı Pegem Akademi’nin değerli yöneticisi Servet Sarıkaya’ya içten teşekkürlerimi sunuyorum.

e-posta: eyilmaz@sakarya.edu.tr

Prof. Dr. Engin Yılmaz

ORCID No: 0000-0002-0157-1759

Şubat, 2020

İÇİNDEKİLER

Ön söz	iii
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Edim biliminin (pragmatics) tanımı	4
1.2. Edim bilimine tarihsel bakış	6
1.3. Edim bilimi ile etkileşim içinde olan disiplinler	12
1.3.1. Edim bilimi ve antropoloji	12
1.3.2. Edim bilimi ve çeviri bilimi	13
1.3.3. Edim bilimi ve dil bilgisi	14
1.3.4. Edim bilimi ve dil bilimi	15
1.3.5. Edim bilimi ve dil felsefesi (ya da edimbilimsel dil felsefesi)	20
1.3.6. Edim bilimi ve edebiyat	22
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	25
2.1. Bağlam (context)	25
2.2. Dilegetirilebilirlik ilkesi (experimability principle)	29
2.3. Düzenlilik (regularity)	31
2.4. Edimbilimsel yeti (pragmatic competence)	31
2.5. Gösterim (deixis)	32
2.6. Önvarsayım (önvarsayıltı) (presupposition)	46
2.7. Sezdirim (implicature)	54
2.8. Yerindelik (uygunluk) koşulları (felicity conditions)	64
3. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	69
3.1. Bağıntı kuramı (relevance theory)	69
3.2. İş birliği kuramı (cooperative principle)	73
3.3. Nezaket kuramı	81
3.3.1. Nezaket kuramının temelleri	81
3.3.2. “Nezaket”in tanımı	82
3.3.3. Nezaket araştırmaları	83
3.4. Söz-eylem kuramı (speech-act theory)	91
3.4.1. Söz-eylem fiillerinin sınıflandırılması	94
4. BÖLÜM: SONUÇ	97
KAYNAKÇA	99

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Edim bilimi, dilin birçok yönünü ele alıp açıklayan, iletişim problemlerini ve engellerini aşmada katkı sağlayan yeni bir bildirişim bilimidir. Genç bir bilim alanı olan edim bilimi, farklı disiplinlerden etkilenecek ortaya çıkmıştır. Edim biliminin farklı araştırma alanlarıyla veri, ilke, terminoloji ve kuram paylaşımı; felsefe, mantık, dil bilimi, kültürel antropoloji, etnografi, sosyoloji, bilişsel psikoloji ve iletişim ile etkileşim içinde olması, son yıllarda öneminin daha da artmasını sağlamıştır. Bu etkileşim, söz konusu bilim alanlarının alt disiplinlerinde de geçerlidir (Levinson, 2003, s. 18-19 ve Levhîmel, 2013, s. 230). Kökleri dil felsefesine ve genel dil bilime kadar uzanan edim bilimi, sosyal bir davranış olarak dil kullanımının gözlenmesi ve yorumlanmasını konu alanı olarak edinmiştir (Kansu-Yetkiner, 2009, s.1). Edim biliminin doğasını ve kapsamını araştırmaya yönelik herhangi bir girişim, bizi öncelikle dile ve bağlama yönlendirir. Edim bilimi, dilin yapısından ziyade, dili kullanıldığı bağlamda, onu kuşatan koşulları ve konuşucuya yönelik amaçları inceler. Edimbilimsel bir araştırmanın odak noktası ise, konuşucu ya da daha genel bir ifadeyle dil kullanıcısidir. Sözcelerin anlamlarını incelerken, konuşucunun ve muhatabının iletişimdeki niyetlerini de dikkate almamız gerekmektedir (Levhîmel, 2013, s. 233-234 ve Vilceanu, 2005, s. 7).

Edim bilimi, bir dizi strateji ve ilkeler bütününden oluşmaktadır. Edim bilimi; söz-eylem (speech act), nezaket olgusu (politeness phonemona), gösterim (deixis), sezdirim (implicature) kuramı ışığında, sözcelerin bağlam (context) içinde nasıl yorumlandığını, daha doğrusu yorumlanması gerektiğini araştırır. Edim bilimi, sözcelerin yorumlanmasında dilbilimsel olmayan bilgileri (non-linguistics information) dikkate alır ve bağlama dayalı olarak, genel anlamın (general meaning) yanında özel anlamların (specific meanings) da ortaya çıkarılmasını ve incelenmesini amaçlar. Edim bilimi, (başta konuşucu ve muhatap olmak üzere) iletişimdeki katılımcıların amaçlarını, niyetlerini, psikolojik, sosyal ve fiziksel şartlarını, bilgilerini, kültürel birikimlerini, aralarındaki sosyal ilişkilerini ve statülerini, rollerini vb. dikkate alarak, üretilen iletileri yorumlar. Edim bilimin temel amacı, metni üretenin (konuşucu/yazar) niyetinin ve amacının belirlenmesidir (Yılmaz, 2014).

Çıkış noktası itibarıyla edim bilimi terimi, Charles W. Morris'in (Morris, gösterge bilimi; *söz dizimi*, *anlam bilimi* ve *edim bilimi* olmak üzere üç alt dala ayırmıştır) gösterge bilimi tasnifine dayalı olarak kullanılmaya başlanmıştır¹. Böylelikle edim bilimi terimi için, bir yandan, Morris'in kastetmiş olduğu yaygın kullanım korunmuş öte yandan iletişimin psikopatolojisi gibi çeşitli meselelerle ilgilenen bilimsel kitapların başlıklarında ve sembolik sistemlerin evrimini açıklama-mada kullanılır hâle gelmiştir.

1960'ların sonlarında, hem dilbilimciler hem filozoflar anlam sorunsalına odaklandıkları gibi, bazen de dil kullanıcılarının "bakış açısı"na (point of view) ilgi gösterdikleri görülüyordu. Bu süre zarfında, en azından, dilbilimciler ve filozoflar sanki ortak bir yolda ilerlemiştir. Bu dönemde, edim biliminin kapsamı dolaylı olarak kısıtlanmıştır. Söz konusu çalışmalarda edim bilimi, bugünkü toplum dil bilimi, ruh dil bilimi ve daha farklı disiplinleri içeren geniş anlamından ziyade (ki, kıta Avrupasındaki anlamı da böyledir), dilbilimsel gösterge biliminin (linguistic semiotics) özel bir bölümü olarak anlaşılmıştır. Öte yandan edim biliminin, dil kullanıcılarına gönderimde bulunulan yönlerinin incelenmesi gerektiği fikri, analitik felsefenin de etkisiyle, daha kristalize olmasına ve kısıtlanmasına yol açmıştır. Bu aşamada, özellikle filozof ve mantıkçı Carnap'ın etkisinden söz etmek yerinde olacaktır. Carnap, betimleyici gösterge bilimi (descriptive semiotics) ile doğal (mantıksal) diller için yapılan araştırmalar arasında bir fark görmemiştir. Carnap, "inanç", "sözce" ve "niyet" gibi kavramlarla ve bunların mantıksal ilişkileriyle ilişkilendirilebilecek saf bir edim bilimine yer verilmesi gerektiğini savunmuştur (Levinson, 2003, s. 2-3).

Örneğin;

"Ben Greta Garbo'yum. Greta Garbo bir kadındır, şu hâlde ben bir kadınıam." sözcüsi, ancak öncül konuşucu ile akıl yürüten konuşucu aynı olduğu durumda geçerlidir. Nitekim edimbilimsel araştırmalar, hem doğal diller hem de sanatsal diller üzerine yoğunlaşmıştır. Edim bilimi bu dilleri, hem gösterimlik (deictic) hem de içerimlik (indexical) bakımından inceler (Levinson, 2003, s. 3-4).

"Anlam" ve "anlama" sorunsalına ilgi duyan Grice, "doğal anlam" (örneğin, kara bulutların yağmur anlamına gelmesi gibi) ile "doğal olmayan anlam" (niyete dayalı iletişim kavramına tekabül eder) arasında ayırım yapar ve "niyet" kavramına gönderimde bulunur. Grice'a göre;

1 Levinson'a göre; "eğer dilbilimcilerin üçlemeye dayalı dil bilimi içinde bir şeyler yapması gerekiyorsa, edim bilimi için daha az sınırlandırılmış bir alan bulunması gerekmektedir." (Levinson, 2003, s. 4)